

Романова Н. В.,

доктор філологічних наук, доцент кафедри німецької мови
Херсонського державного університету

ЛЕКСЕМА FREUDE ТА ЇЇ КОНТРАСТНІ ЗНАЧЕННЯ

Анотація. У статті йдеться про узусну контрастну семантику сучасної німецькомовної лексики *Freude*. Доведено, що аналізованому елементу позиціонує п'ять тематичних груп: «Емоція горя», «Негативні емоційні переживання», «Емоція гніву», «Емоція страху», «Різне». Якісне й кількісне наповнення тематичних груп варіює у межах емоційної сфери особистості. Виокремлено три основні моделі словотворення семантики антонімів емпіричного матеріалу.

Ключові слова: емоція, контрастна семантика, антонім, синонімічна група, антонімічна група, тематична група.

Постановка проблеми. У дослідженні лексичної семантики сучасна германістика має вагомий й незаперечний здобутки (праці Л.Р. Безуглої, М.В. Гамзюка, Л.Д. Димитренко, В.І. Карасіка, В.В. Левицького, О.Д. Огуя, В.Г. Таранця та ін.). Незважаючи на цей факт, контрастне значення емотивної лексики лишається на периферії наукових розшуків, тому і привертає увагу вчених. Феномен розглядається у річищі культурології (С.Г. Воркачов, У.І. Михайлишин), лінгвокогнітології (Л.І. Белехова, М.В. Піменова), концептології (Р.М. Валієва, І.Г. Зайць), дискурсології (Т.Л. Музичук, С.Е. Носкова, В.І. Шаховський), стилістики (М. Джонсон, Дж. Лакофф), зіставної семантики (Ю.Д. Апресян, В.Г. Гак), методики (І.О. Заярна), статистики (Н.В. Романова) тощо.

Мета статті – визначити кількісний і якісний склад антонімів іменника *Freude* та розкрити їхні семантичні особливості.

Виклад основного матеріалу. Аналіз контрастних значень задекларованої у титулі студії мовної одиниці має важливе значення не лише для германістики, а й для матеріальної і духовної культури, цілісного розуміння емотивної системи німецького етносу.

Традиційне тлумачення терміна «антонім» зводиться до слова з протилежним значенням [8, с. 55; 14, с. 36]. Тобто йдеться про об'єктивацію, порівняння зовсім не схожих один на одного предметів семантичного поля і виділення у них інваріантної ознаки, що визнається усіма носіями мови.

Формально виділення інваріантної ознаки здійснюється за допомогою лінійки контрастних значень, тісно пов'язаних із природою об'єкта (рис.1). Ідею створення контрастної лінійки нами було запозичено в [1, с. 231].

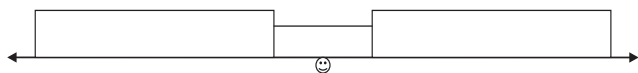

Рис. 1. Лінійка контрастних значень

Як видно з рис.1, лінійка не лише двовекторна, але й діаметрально полюсна: знак «-» – ліва частина схеми, знак «+» – права, відповідно. Центр або «нуль» лінійки, зображено умовно у вигляді смайлика та найменшого прямокутника. Зміст цього «радісного смайлика» – нейтральний, релевантний емоційний

рівновазі або спокою. Саме на тлі цієї «нульової, нейтральної або емоційно врівноваженої зони» (див. найменший прямокутник) усвідомлюється інваріантна ознака опозиційного предмета.

Складність контрастної лінійки полягає в тому, що на ній розташована ціла низка контрастних ознак, які можуть рухатися по висхідній або низхідній траєкторії, при чому незалежно одна від одної.

Контрастна лінійка передбачає у межах її діапазону рух афективності: від інтенсифікації до деінтенсифікації контрастних ознак як суб'єктивного характеру, так і дескриптивного.

Контрастна лінійка передбачає у межах її діапазону рух афективності: від інтенсифікації до деінтенсифікації контрастних ознак як суб'єктивного характеру, так і дескриптивного.

Контрастна лінійка враховує також наявність або відсутність межі для контрастної ознаки та цілий ланцюг інших параметрів.

Перш, ніж перейти до аналізу контрастних значень лексики *Freude*, зупинимося коротко на її генезі.

Іменник *Freude* – «радість, задоволення; веселощі» [16, с. 250] належить до генетично давньої лексики (IX ст.) [15, с. 285], етимологізується гіпотетично як індоєвропейський дієслівний полісем **per-* – «бити, різати» [5, с. 172], має відносно прозору семантичну структуру – *Beglückung, (innere) Befriedigung, Gefühl der Hochstimmung* [17, с. 375], орієнтовану на соціально-психологічний аспект.

Глибинну сутність семантики деривата *Freude* можна реконструювати, звернувшись до едичних міфів «Старшої Едди», події у яких сягають епохи матріархату [10, с. 202-203]. У міфах про богів показало, що давні германці розуміли *radīcst* у трьох форматах: божественному, магичному й людському.

Radīcst божественної категорії сприймається крізь призму гендера, числа та дії. Гендер співвідноситься зі статтю богів-асів: чоловіки й жінки – мешканці Верхнього ярусу (Asgard), число мислиться як сукупність (боги-аси) і одиничність (богиня-асиня), дії відображають розумові процеси (боги-аси грають у тавлі (шашки) після тяжкої фізичної праці на священному Ідавелль-полі) та психічний стан (дружина головного божества германців Одіна Фрігг переживає через майбутній поєдинок чоловіка зі світовим Злом). Хоч між раціональним і психічним існує паралель, прерогатива належить раціональному. Про що свідчить множинність вияву *radīcst*.

Крім того, *radīcst* у формі щастя асоціюється із священними предметами: Небесним палацом (*Gimléi*), в якому будуть вічно мешкати полеглі в бою воїни та з іменем коня одного з богів-асів (*Glað* – «Веселий»). У давнину вважалося, що коні посвячені в таємниці богів [9, с. 138]. У такому разі емоція радості повинна навмисно приховуватися від інших, бути відомою небагатьом або тільки кому-небудь одному.

Спорідненість *radīcst* з магією обмежена реакцією злих дружин на «ідеальну» поведінку чоловіків, свідомістю яких маніпулює безсмертна чаклунка Гейд. Маємо протиставлення

категорій Зла і Добра в людській природі. Зло втілюють заміжні жінки, Добро – жінки-чаклунки. Отже, магія є штучним механізмом, що регулює, орієнтує і гармонізує емоційну сферу людини. На передній план уже висувуються проблеми моралі, примарної влади людини над світом, самопізнання.

Людська *радість* простежується у рисах характеру чоловіків (осілих скотарів), у ставленні соціуму до моральних учинків членів спільноти, в якості життя різних верств населення, у репродуктивній функції чоловіків, у стосунках між домашніми. Цей вид радості є продуктом культурного розвитку, що долає межі сакрального і фантастичного. Щоразу тут присутній новий масштаб емоційної поведінки, емоційного стану, психічного переживання.

Як бачимо, глибинна семантика *Freude* божественної і магічної категорій десемантизувалась, а людська – модифікувалась (підсилалась) і розширилась.

Хоч міфи давніх германців і мають багато нашарувань різних епох [9, с. 131], поняття *радості* попри час зберігає свій первень, що виявляється у первинній мотивації божественної дії і божественного емоційного стану. Більш того, трансцендентна основа радості є критерієм, еталоном для порівняння якості життя в ідеальному й матеріальному світі.

Мірою якості життя є щастя. Виокремлюють три рівні щастя, релевантних трьом рівням індивідуальної свідомості: перший або найнижчий рівень – радість, яку переживає людина, конкуруючи з іншими людьми (в академічному навчанні, в спорті, в азартних іграх, у бізнесі, війні тощо); другий або середній рівень – зумовлене щастя, тобто таке, що залежить від конкретних зовнішніх чинників, зокрема молодості, сили, вроди, енергійності, закоханості, народження дитини, друзів, одруження; третій або найвищий рівень – безумовне щастя – блаженство. На цьому рівні свідомості людині не потрібні зовнішні стимули, щоб відчувати радість і внутрішній спокій. Людина сама створює свою реальність, починає розуміти космічну гру прояву, синхронізує свої дії із божественним промыслом [6, с. 11-13, 20].

Передбачаємо, що семантика емоції радості протистоїть насамперед семантиці емоції горя. Головною причиною емоції горя є втрата. Втрата характеризується за темпоральною ознакою (тимчасова – постійна), способом екзистенції (реальна – уявна) і формою, відповідно (фізична – психологічна) [4, с. 125]. Емоція горя знижує життєдіяльність, зменшує силу та енергію людини [12, с. 36; 15], дає змогу «оглянутися назад», подивитися на світ «іншими очима», зрештою, гостріше відчуття цінність життя [3, с. 201-202].

Методом суцільної вибірки було зафіксовано 36 антонімів *Freude* [13, с. 292]: *Trauer, Leid, Qual, Pein, Traurigkeit, Kummer, Bedrücktheit, Freudlosigkeit, Gedrücktheit, Mutlosigkeit, Betrübtheit, Trübsinn(igkeit), Trübsal, Niedergeschlagenheit, Schwermut, Verzagttheit, Wehmut *Mühe, Last, Arbeit *Zorn, Groll, Gereiztheit, Verärgerung, Erbostheit, Wut *Trauerspiel, Ärger(nis), Verdruß, Missstimmung *Entsetzen, Grauen, Grausen, Schauder, Schreck(en), Bestürzung, Schock, Horror*. При цьому виділяються лексико-граматичні варіанти (далі – ЛГВ): *Ärger(nis), Schreck(en), Trübsinn(igkeit)*, лексико-семантичні (далі – ЛСВ): *Arbeit *Zorn, Missstimmung *Entsetzen, Wehmut *Mühe, Wut *Trauerspiel* і синонімічні (далі – СВ): *Ärger, Trübsal; Bestürzung, Horror, Grauen, Grausen, Schreck(en), Schock, Schauder; Qual, Pein; Trauer, Leid, Kummer, Betrübtheit, Trübsinn(igkeit), Schwermut; Traurigkeit, Kummer, Leid, Trauer, Qual, Trübsal, Pein; Verdruß, Ärger, Wut*.

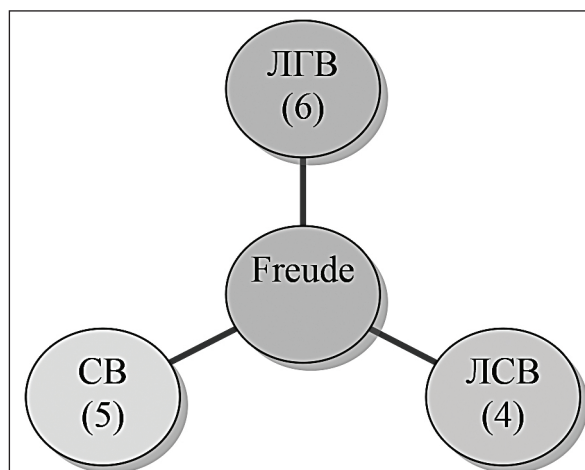

Рис. 2. Варіанти антонімів слова *Freude* за словником Е. Булітта і Г. Булітта в кількісному вимірі

На рис. 2 представлено парадигму варіантів антонімів аналізованого слова й частоту їхньої реєстрації. Ієрархія варіантів зумовлена логікою побудови словникової статті [13, с. 5]. Згідно з наведеними в круглих дужках під аббревіатурою індексами, найвищу частоту актуалізації мають ЛГВ, посередню – СВ, найнижчу – ЛСВ. Отже, формальні і функціональні характеристики є домінуючими на тлі семантичних і стилістичних чинників.

Розглянемо більш детально якісне наповнення наведених характеристик.

ЛГВ постають гомогенно й гетерогенно. До гомогенних ЛГВ належать іменники одного й того ж самого роду, а саме чоловічого *Schreck* і *Schrecken*, гетерогенні ЛГВ сигналізують про наявність різних родів, наприклад: чоловічого роду *Trübsinn* і жіночого *Trübsinnigkeit*, чоловічого роду *Ärger* і середнього *Ärgernis*. Перевага чоловічого роду свідчить про активність і словотвірний потенціал відповідних іменників.

Для лексико-семантичних варіантів характерно диференційне значення не кодифіковане у вихідній словниковій статті [17, с. 1056, 97, 1089, 656]: *Arbeit *Zorn* – «гнів», *Missstimmung *Entsetzen* – «жах», *Wehmut *Mühe* – «клопіт», *Wut *Trauerspiel* – «трагедія». Отже, лексична семантика наведених антонімів розширила своє значення.

Стосовно синонімічних варіантів антонімів, їх маніфестація асиметрична. Йдеться про різновиди угруповань СВ і їхню кількість:

- синонімічні пари (2): *Qual, Pein; Ärger, Trübsal*;
- синонімічні ряди (1): *Verdruß, Ärger, Wut*;
- синонімічні групи (3): *Bestürzung, Horror, Grauen, Grausen, Schreck(en), Schock, Schauder; Trauer, Leid, Kummer, Betrübtheit, Trübsinn(igkeit), Schwermut; Traurigkeit, Kummer, Leid, Trauer, Qual, Trübsal, Pein*.

Усередині синонімічних груп виділяються два об'єднання: групи з ідентичним обсягом лексем: *Trauer* (7) і *Traurigkeit* (7) та групи з більш численним корпусом: *Bestürzung* (8).

Кожне з цих об'єднань характеризується певним лексико-граматичним і лексико-семантичним характером, що перегукується, почасти збігається і не збігається. Зафіксовано іменники жіночого, чоловічого й середнього роду, що вживаються в однині та множині.

В синонімічних групах *Trauer* і *Traurigkeit* переважають іменники жіночого роду, в синонімічній групі *Bestürzung* – іменники чоловічого роду.

Всі іменники синонімічної групи *Trauer* та лєвова частка іменників синонімічних груп *Traurigkeit* і *Bestürzung* одноосібні. Множинність актуальна тільки для елементів *Qual* (*Traurigkeit*) і *Schock* (*Bestürzung*).

Граматичні паралелі виділяються у синонімічних групах *Trauer* і *Traurigkeit* за трьома трендами: чоловічий рід *Kummer*, середній рід *Leid* і жіночий рід *Trauer*. Відмінність порядкової позиції елементів у цих групах пояснюється нерівномірним розподілом значень, щільність лексемної зв'язності, міру синонімічної складності [2, с. 20-29].

Лексико-семантичний характер аналізованих синонімічних груп реалізується через полісемію й омонімію.

Полісемія репрезентована двома основними зонами: активною, яка включає слова з двома (*Betrübtheit*, *Traurigkeit*, *Grausen*, *Schock*), трьома (*Trauer*, *Leid*, *Kummer*, *Trübsinn*, *Bestürzung*, *Grauen*, *Schreck(en)*) і чотирма (*Schwermut*, *Pein*) значеннями та продуктивною, до якої належать лексеми з п'ятьма значеннями (*Trübsal*, *Schauer*).

Відповідно до наведених прикладів антоніми з трьома значеннями мають найвищу частотність, а з чотирма й п'ятьма – найнижчу.

Омонімію конституують антоніми *Trübsinnigkeit*, *Qual* і *Horror*.

Загалом, антонімічна група слів іменника *Freude* конститує чотири основні тематичні групи: «Емоція горя», «Негативні емоційні переживання», «Емоція гніву» і «Емоція страху» (див. рис.3).

Тематична група визначається як «сукупність слів, що позначають певну предметну сферу, об'єднуючи слова різних частин мови» [11, с. 6]. Для нашого дослідження прийнятною є лише перша частина наведеної дефініції. Другу частину пропонуємо в такому вигляді: «об'єднуючи слова **однієї частини** мови». Тобто систематизація антонімів як тематичних груп доцільна до поняття лексико-семантичної групи слів [7, с. 108].

Рис. 3. Основні тематичні групи антонімів лексеми *Freude* за словником Е. Булітта і Г. Булітта

Підвалини тематичної групи «Емоція горя» формуються простими іменниками *Leid*, *Last*, похідними *Trauer*, *Traurigkeit*, *Kummer*, *Bedrücktheit*, *Freudlosigkeit*, *Gedrückttheit*, *Betrübtheit*, *Trübsal*, *Verzagtheit*, *Verdruß* і складними *Trübsinn(igkeit)*, *Niedergeschlagenheit*, *Schwermut*, *Wehmut* **Mühe* – усього 17 номенів.

Упадає у вічі структурність емоції горя: від легкої форми прояву *Freudlosigkeit*, *Gedrückttheit*, *Schwermut* до депресивної *Bedrücktheit*, *Niedergeschlagenheit*, *Verzagtheit*. У цьому контек-

сті емоція радості розгортається від легкої посмішки до гучного сміху.

Тематична група «Негативні емоційні переживання» є найменш презентабельною з-поміж зазначених вище тематичних груп: *Qual*, *Pein* – усього 2 слова. Роль цих антонімів полягає у тому, що вони втілюють прихований внутрішній стан людини, який спонукає індивіда до невербального вияву своїх емоцій і водночас до вербального. Звідси випливає, що іменники *Qual* і *Pein* є поліфункціональними: Взаємодіючи з іншими вербальними засобами, можуть підсилювати або послаблювати смисл висловлювання, наприклад: *Wer die Wahl hat, hat die Qual*. – «Хто вибір має, той **муку** знає. Хто вибирає, той **голову** собі **ламає**». *Ja und nein macht oft Pein*. – букв. «Згода й незгода даються **нелегко**».

У наведених пареміях лексеми *Qual* і *Pein* розширюють свою емотивну семантику і вживаються на позначення індивідуальних когнітивних процесів (*Qual*) і частоти цих процесів (*Pein*). Тут поняття «індивідуальний» пов'язане не стільки з певною особою, скільки із запитом інформації щодо інтелекту цієї особи *Wer*.

У реалізації тематичної групи «Емоція гніву» беруть участь прості іменники *Groll*, *Ärger* і похідні *Arbeit* **Zorn*, *Gereiztheit*, *Verärgerung*, *Erbostheit* і *Ärgernis* – усього 7 позицій.

Семантика гніву структурується у цьому випадку не за ознакою інтенсивності, а за модальністю переживання. Наприклад, іменник *Groll* позначає подавлений гнів, *Ärger* – досаду, *Arbeit* **Zorn* – гнів, лють, *Gereiztheit* – роздратованість, *Verärgerung* – тривалий гнів, *Erbostheit* – злість, *Ärgernis* – неприємність. Завдяки семантичному потенціалу емоції гніву антоніми дають змогу уявити палітру семантичних відтінків емоції радості.

Підґрунтям тематичної групи «Емоція страху» слугують прості іменники *Schreck*, *Schock*, *Horror* і похідні *Mutlosigkeit*, *Missstimmung* **Entsetzen*, *Grauen*, *Grausen*, *Schauer*, *Schrecken*, *Bestürzung* – усього 10 реєстрів.

Відповідно до наведених прикладів семантика емоції страху диференціюється за ознакою інтенсивності: від легкодухості *Mutlosigkeit* через жах *Missstimmung* **Entsetzen*, *Grauen*, *Grausen*, *Bestürzung*, *Horror* до шоку *Schock* та структурною ознакою: у сигніфікаті *Schauer* збігається три емоції: емоція страху перед ким-, чим-небудь + емоція огиди + емоція боязні. Комплекс із двох і більше емоцій психологи називають емоційним патерном [3, с. 163].

Важливо виділити й п'яту тематичну групу, до якої увійшов антонім *Wut* **Trauerspiel* – «трагедія». Семантика цього антоніма розкривається більшою мірою у межах тематичної групи «Різне». Ця тематична група пов'язана з об'єктами (як носіями емоційного стану). Щоправда, смислове наповнення наведеного об'єкта розмите: **Trauerspiel* уживається у двох значеннях: прямому й переносному [17, с. 947]. У прямому значенні **Trauerspiel* позначає драматичний жанр, у переносному – інтенсивність емоції горя. Так чи так кореневий іменник *Wut* відображає вплив об'єкта на емоційний стан суб'єкта.

Висновки. Проведений аналіз підтвердив почасти нашу гіпотезу: Емоція радості позиціонує не тільки емоції горя, але й емоції гніву, емоції страху, емоційним переживанням, емоційним патернам та об'єктам (як носіям емоційного стану). Особливостями контрастної семантики іменника *Freude* є предметність і абстрактність, метафоричність і метонімічність, що характеризуються розмаїттям відтінків емоційних переживань, динамікою інтенсивності прояву емоційних станів, поєднан-

ням соматичного й психічного, або суто психічного. Формування контрастної семантики здійснюється формально в межах семантичної структури антоніма за однією із трьох умовних моделей або їхніх варіантів: твірна основа; твірна основа + афікс; твірна основа (суфікс) + твірна основа (афікс).

Перспективним убачаємо дослідження контрастної семантики емотивної лексики давньо- або середньовісньонімецької мови, що позначає емоцію інтересу, емоцію подиву, емоцію сорому, емоцію провини, емоцію горя, емоцію гніву, емоцію страху, емоцію огиди, емоцію презирства.

Література:

1. Арутюнова Н.Д. Типы языковых значений: Оценка. Событие. Факт / Н.Д. Арутюнова. – М.: Наука, 1988. – 341 с.
2. Білінський М. Щільність та зв'язність синоніміки англійського дієслова / М. Білінський // Науковий вісник Чернівецького університету. Германська філологія: зб. наук. праць. – Чернівці: Рута, 2003. – Вип. 155. – С. 20-31.
3. Изард К.Э. Психология эмоций / К.Э. Изард; пер. с англ. В. Мисник, А. Татлыбаева. – СПб.: Питер, 2008. – 464 с.
4. Кириленко Т.С. Психология: емоційна сфера особистості: [навч. посібник] / Т.С. Кириленко. – К.: Либідь, 2007. – 256 с.
5. Левицкий В.В. Этимологический словарь германских языков: В 3-х т. / В.В. Левицкий. – Черновцы: Рута, 2000. – Т. 1: А–J. – 264 с.
6. Мартина Р. Искусство эмоционального баланса / Р. Мартина; пер. с англ. Г. Воскречан. – СПб.: Будущее Земли, 2004. – 320 с.
7. Романова Н.В. Історія емотивної лексики німецької мови VIII – початку XXI століть: [монографія] / Н.В. Романова. – К.: Видавничий центр КНЛУ, 2013. – 408 с.
8. Семотюк О.П. Сучасний словник іншомовних слів / О.П. Семотюк. – 2-е вид., доп. – Х.: Ранок, 2008. – 688 с.
9. Таранець В.Г. Етнонім *getmanen* в індоєвропейському мовному контексті / В.Г. Таранець // Діахронія мови: зб. статей. – Одеса: Друкарський дім, 2008. – С. 131-139.
10. Таранець В.Г. Матріархат і кам'яний вік у германців (за міфами «Старшої Едди») / В.Г. Таранець // Діахронія мови: зб. статей. – Одеса: Друкарський дім, 2008. – С. 200-208.
11. Тишина Е.В. Русская ономастика: диахронический и синхронический аспекты изучения: автореф. дис. на соискание учён. степени канд. филол. наук: спец. 10.02.01 «Русский язык» / Е.В. Тишина. – Волгоград, 2010. – 20 с.
12. Шадських Ю.Г. Психологія: Короткий навчальний словник: терміни і поняття / Ю.Г. Шадських, В.М. Піча. – Львів: «Магнолія 2006», 2008. – 276 с.
13. Bulitta E. Wörterbuch der Synonyme und Antonyme / E. Bulitta, H. Bulitta. – Frankfurt am Main: Fischer, 1991. – 800 s.
14. Kleines Wörterbuch sprachwissenschaftlicher Termini / Hrsg. R. Conrad. – Leipzig: VEB Bibliogr. In-t, 1975. – 306 s.
15. KLUGE. Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache / bearb. von E. Seebold. – Berlin; N.-Y.: Walter de Gruyter, 1999. – 924 s.
16. Müller V. Das große deutsch-ukrainische Wörterbuch / V. Müller. – K.: Tschumatzkyj Schljach Verl., 2012. – 792 s.
17. WAHRIG. Wörterbuch der deutschen Sprache / von R. Burfeind-Wahrig. – München: BROCKHAUS, 2012. – 1152 S.

Романова Н. В. Лексема Freude и её контрастные значения

Аннотация. В статье идёт речь об узусной контрастной семантике современной немецкоязычной лексики Freude. Доказано, что анализируемому элементу позиционируют пять тематических групп: «Эмоция горя», «Негативные эмоциональные переживания», «Эмоция гнева», «Эмоция страха», «Разное». Качественное и количественное наполнение тематических групп варьирует в рамках эмоциональной сферы личности. Выделено три основные модели словообразования семантики антонимов эмпирического материала.

Ключевые слова: эмоция, контрастная семантика, антоним, синонимическая группа, антонимическая группа, тематическая группа.

Romanova N. Lexeme Freude and its contrasting meanings

Summary. The article touches upon the use of contrastive semantics of modern German lexeme Freude. It has been proved that the element under analysis is represented by five thematic groups: grieve, negative, anger, fear, etc. Qualitative and quantitative matter of these thematic groups varies according to the personal emotional sphere. Three main word-building semantic models of antonyms were singled out with the regard to the empirical material.

Key words: emotion, contrastive semantics, antonym, synonymic group, antonymic group, thematic group.